

Violetta JAROS

GWARA GÓRALSKA W POWIEŚCI JALU KURKA „KSIĘGA TATR”

Jalu Kurek (1904 - 1983) poeta, publicysta, powieściopisarz. Wiele miejsca w jego twórczości pisarskiej zajmuje tematyka tatrzańska.¹ Całe bowiem życie związany był emocjonalnie z górami. W przedmowie do „Księgi Tatr” - najlepszej chyba swojej powieści im poświęconej - pisze: „Natchnieniem były mi Tatry z całym bogatym folklorem podhalańskim”.²

Tematyka tatrzańska ma już swoją bogatą literaturę. Toteż „Księgę Tatr” J. Kurka odnieść można do takich utworów, jak „Na skalnym Podhalu” K. Przerwy-Tetmajera, „Na przełęczy” S. Witkiewicza, „Rodu Gąsienniców” J. Kapenia-ka. Daje w swej powieści Kurek obraz Zakopanego z połowy ubiegłego stulecia, kiedy to góry i góralszczyzna wtargnęły do świadomości Polaków. Na kartach powieści ożywają historyczne postacie: Sabała, ks. Stolarczyk, Klimek Bachleda, „odkrywca” gór doktor Tytus Chałubiński i cały artystyczny świat ówczesnej Polski.

J. Kurek potrafi dostrzec bystrym okiem pisarza nie tylko uroki gór, ale ubogi i ciężki byt ich mieszkańców, walczących o przetrwanie z piękną, ale surową i bezwzględną przyrodą.

Syn chłopski z Naprawy koło Rabki podejmuje polemikę z młodopolskim zauroczeniem Tatrami - „Czemu pisarze, literaci, muzycy znali tylko Gąsienniców, Siczaków? I to na wycieczce w Tatrach, nie przy orce, nie przy gnoju, nie przy warzeniu stawy, nie zimą w zaduchu, w dymie izby pełnej dzieci, kur, cieląt

¹ „Grypa szaleje w Naprawie” 1934, „Janosik. Powieść”. 1945 - 1948, „Nad Czorsztynem się błyska. O Kostce Napierskim opowieść prawdziwa” 1953, „Węzeł Garmo. Opowieść alpinistyczna” 1953, „Góralu czy ci nie żal? (Reportaże i szkice literackie)” 1953, „Dzień dobry Toporna” 1954, „Księga Tatr” 1957.

²J. Kurek, *Księga Tatr*, Kraków 1982, s. 5.

i jagniąt. Gościom z miasta ukazywał się drobny fragment życia góralszczyzny, a i on był wystarczający, aby oślepić oczy mieszczuchów”.³

Autor w szerokim zakresie wprowadził stylizację gwarową, dzięki czemu góral mówi po góralsku, a utwór zyskuje na wartości poznawczej i artystycznej.⁴

Gwarą góralską interesowali się od dawna nie tylko literaci, ale i językoznawcy.⁴

Niniejsza praca ma na celu ustalenie, w jakim stopniu pisarz wykorzystał autentyczną gwarę podhalańską jako tworzywo literackie w swej powieści.

1. FONETYKA

A. SAMOGŁOSKI

Bardzo często w gwarach polskich samogłoski nagłosowe poprzedzane są elementami spółgłoskowymi. Zjawisko to uwidoczniło się także w „Księdze Tatr” J. Kurka. Najczęściej pojawia się protetycznie: 1. **j**; rzadziej 2. **h** lub 3. niezgłoskotwórcze **u**. A oto niektóre przykłady: Mała **Jewka** otworzyła drzwi ... 11; Cy zaś ta **Janiela** jakik carów nie zadała ... 19; ... co upadnie z hruby świycy na **łontarzu**. 19; Ón mie wydrapoł z **hereštu**. 32; Jak bedzie miół do mnie **jenteres** ... 36; Poniezus takik wygonił prec z kościoła w **Hieruzalemie**. 57; ... i **janioly** tego nie wiedzom. 91; ... **łozlezom** sie po górak. 212.

Dodać należy, że odnośnie do imion bohaterów prejotacja pojawia się także w narracji.

³Idem, op. cit., s. 223.

⁴E. Pawłowski, Gwara góralska w literaturze pięknej (J. Dobraczyński, S.R. Dobrowolski, H. Kann, J. Kapeniak, J. Kurek, Z. Solarzowa, J.J. Szczepański), „Język Polski” XXXVI, 1956, z. 1, s. 45 - 55. S. Pigoń, Rodowód gwary podhalańskiej w „Popiołach” Żeromskiego, „Język Polski” XLII, 1962, z. 2, s. 81 - 83. B. Pietrewicz, Metoda stylizacji gwarowej w „Na skalnym Podhalu” Kazimierza Przerwy-Tetmajera, ZNUJ 1968, „Prace Językoznawcze”, z. 21, s. 67-77. H. Kurczab, Gwara podhalańska w twórczości Stanisława Witkiewicza, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP w Rzeszowie, Rzeszów 1975, „Filologia Polska. Dydaktyka literatury i języka polskiego”, z. 9 (27), s. 87-110. J. Kobylińska, Frazeologia gwarowa w prozie Władysława Orkana, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP w Krakowie, Kraków 1976, „Prace Językoznawcze” III, z. 58, s. 105-124. J. Bubak, Stylizacja gwarowa na przykładzie „Rodu Gąsienniców” J. Kapeniaka, „Z zagadnień języka artystycznego. Materiały I Konferencji Naukowej poświęconej problematyce języka literatury zorganizowanej przez Instytut Filologii Polskiej UJ. Kraków 17-19 luty 1975, pod red. J. Bubaka i A. Wilkononia, Warszawa - Kraków 1977, s. 251-260. U. Kęsikowa, Pierwiastki gwarowe w poezji Kazimierza Tetmajera, ZNUG 1982, „Prace Językoznawcze” 8, s. 201-207. J. Kobylińska, Gwara w utworach Władysława Orkana, Kraków 1990.

W dialogach znaleźć można również bardzo liczne przykłady na samogłoski ścieśnione.

Zgodnie z wymową dawne **á** autor oznacza w tekście przez **o**. Pochylone **á** mogło powstać:

1) pod wpływem dawnych stosunków akcentowo-iloczynowych, co widoczne jest:

a) w tematach imiennych: Takij krowy **zoden** Cabroń nie zepsuje. 19; ... niek sie **trowa** ... pokoze. 19; ... tóruje **gwiozdecka** ... 34; Jegomoś wos zawoło z **kozalnicy**. 36; Toś wej pedzioł **prowdę** ... 43; ... wio do Śtatera na **gorzołke**. 57; **Z gnotkami**. 66; Zdać rachunek z **kozdy** rzeczy ... 77; Duzom **trowe** miały ... 240; Śtyrej chłopcyska strzylajom do jednego **copcyska**. 314;

b) w tematach czasowników na **-ać, -ić** || **-yć**:
... wódkę **polić** ... 43; ... to se go **połomos**. 84; ... **dropoł** pazdurami. 109; ... corno ziem cie **przywoli** ... 128; **Doloło** nos do imentu. 147; Nie **dostołeś** ani kawołecka ... 150; Abo sie **wyłomoł** ... 173; **Odkozali** po mnie ... 182; Kie sie ś Nim **dogodos** ... 200; Ino se **boc** jedno ... 200; ... i **pomogo** ... 242;

c) w przyrostkach: Jo **górol** ... 12; ... w nocy **ptosek** śpiywoł. 33; ... **owcorz nieboroczek** za niemi płacęcy. 33; ... Homulac nie jest **cysorz** ... 43; ... kie ci jom **chłopoki** popsujom. 227; Ryńskiego mo oddać **Płazionka** Stefka ... 309; ... jak zołna po zgniłym **pnionku** ... 321;

d) w przedrostku **naj-**: **Nolepse** na cary ... 19; ... Jezusa **nojlıtościwsego** ... 92; ... **nolepsy** duchan ... 147;

e) w przyimku dla: Cy ino **lo** tobie ... 16; Lo tobie wymowiom zywobycie ... 154; ... to nie granie **lo** panów. 192;

2) jako wynik wzdłużenia zastępczego:

a) w rzeczownikach męskich przed spółgłoską dźwięczną w wygłosie: Cemu jo, **plebon** zakopiański, musem oglądać ten widok ? 91; **Dziod** krotny. 230; **Pon** jes chłopowi jako pies. 278;

b) w formie 3 os. l. p. czasu przeszłego r. m. czasowników: Nik mie nie **wołoł**. 36; ... coby nie **poznoł**. 52; **Wdzioloł** nowom białom cuche ... 57; ... z głodu **skapioł** ... 173; Abo sie **wyłomoł** ... 173; ... jak bedzie **scekoł** pies ... 175; ... jak choj, co **pedzioł** ... 243;

3) jako wynik ściągnięcia w M. lp. r. ż. przymiotników, zaimków przymiotnych i imiesłowów przymiotnikowych: ... **chłopsko** wóła w kapelusie być. 41; ... fajka ... **mosięzno, kuto** ... 76; ... rzeczy, **któro** ludzko jes. 77; ... corno ziem ... 128; I ty bees za to **winowato** ... 227; ... zacym sie bryja **słodko** uwarzy. 240; ... i biyda go zacena bić **strasno**. 240; ... éma ludzi stoi **godno** ... 243.

W rozkaźniku czasownika **dać** następuje przejście **-aj** → **-ej**: **Dej** se poziór ! 57; **Dejze** jiyj ... kónduś tyj soli ... 66; ... i **dej** ze trzi kołki. 223. Samogłoska **o** w pozycji przed spółgłoskami nosowymi może ulegać ścieśnieniu i podwyższeniu

artykulacji, a więc $o + M, N \rightarrow u (\acute{o}) + M, N$, w formach werbalnych np.: ... a ja ci **dopómogem**. 96; Kapelus mom zaś wymascony, to głowę **chróni**. 159; Duzo ś niom nie **nakónos**. 281; ... to go i skoły nie **przeónacom**. 318 oraz w formach imiennych: ... góry to nase **kómory** ...33; **Óni** wse stojom na posprzyc nom. 37; **Ón** to siyćko sprzepatrzowoł. 52; Odprzągł **kónia**. 66; Co **óno** winowate? 95; ... corno ziem cie przywali i **kóniec**. 128; **Zwónki** majom tyz swoje prawo. 140; ... **Óno** sie ta cosi znajdzie. 172; Cłowiek potrzebuje **pómocy** ... 365.

Ponadto zjawisko przejścia $o \rightarrow \acute{o}$ uwidoczniło się przed spółgłoskami półotwartymi **r, l**, a mianowicie: **Tóruje, tóruje** gwiozdecka po niebie ... 34; ... chłopsko **wóla** w kapelusie być. 41; **Dochtór** Ałubiński z Warsiawy fce wos widzieć. 150.

W jednym tylko przypadku mamy do czynienia ze zjawiskiem odwrotnym, gdzie $u + N \rightarrow o + N$: Prawociłek sie o **gront** po babie ... 215. Odnośnie do samogłoski **e** dopatrzyć się można w tekście wielu zjawisk typowych dla gwar Małopolski. A mianowicie brak jest przegłosu **'e : 'o** przed spółgłoskami przedniojęzykowymi w następujących formach: Panie komisar, syn mi potrzebny na **wiesne...** 29; Święty **Pieter** wycyto ci grzechy ... 57; ... listek nie senci z **jasienia**, 97; Bo **bierom** takik, co nie pili. 307; jak również **'e : 'a**: oj **wiera!** 12.

Ponadto pojawia się **e** ruchome w tematach, w których jest ono historycznie nie uzasadnione, a typowe dla gwar: **Wieter** weźmie mąke ... 9; ... Święty **Pieter** wycyto ci grzechy ... 57.

W dialogach pojawia się **é** oddawane przez **i, y**, co jest zgodne z wymową dialektu małopolskiego.

é uwidacznia się:

- w formach z dawnym **ē**: Hej **biyda**, tyz **biyda** ... 18; ... co upadnie z hruby świycy na łontarzu. 19; ... i jo potorujem, **dziywecyno**, ku tobie. 34; ... **śniyga** a **śniyga**. 36; Wysło prawo **cysarskie** ... 37; ... bo nie pódziemy do **Wiydnia** ... 41; abo **dysc** młócić. 43; ... ka mos **piniądze?**; ... nizeli z całego **kiyrdela** ... 97; **Zyni** sie na babowiźnie. 232; Przisiadła mie roz éma w **koliybie** ... 323;
- w grupie telt: ... pono na **Ustupie mlyko** sie popsulo? 19; ...w gorcku **mli-ko**. 149;
- na skutek wydłużenia zastępczego: ... cheba co go **złodziej** zauspokoi. 141; Karolka, **zawiydz** o Józiu ! 275; **Wiydz** se ... 276;
- w zakończeniach przymiotników i zaimków, gdzie **-éj** $\rightarrow$ **-i, y** lub **-yj**: Momy chodzić tele dole we **swoi** wsi ... 16; ... to **jiyj** wystarczy. 19; **Takij** krowy zoden cabroń nie zepsuje. 19; ... ze my ik przepędzili z **Tomanowy** ... 29; Jo ta nie chytki do **głupi** roboty. 32; ... nie pasuje do **ludzki** gęby. 58; My siyćka z **Twoi miłośierny** woli ... 58; ... w Trójcy **Świenty** jedynego. 92; Po **ty** stronie ik ni ma. 118; ... do roboty **gorsy** nie bierowała... 166; Nie wrodzis sie **ty** roboty. 197;
- w stopniu wyższym i najwyższym przysłówków **-éj** $\rightarrow$ **i-, y**: **Downi** ... telo miysa fajnego hipkało ... 28; **Więcy** sie pastyrz ciesy ... 96; Jo sie zacne **wysy**

- styrmać ... 109; **Nogorzy** jak ci sie roz noga powinie. 128; **Późni** dziedzic posiyło te zajonce ... do światu. 212; ... Panbóg mi **prędzy** nagodził dźwierzyne ... 243;
- f) w zroście też: Wojtek Ślimok mo tyz jiyj doś ... 19; Wyrósł tyz z wos chłop ! 32; ... dej i tobie tyz. 114; ... morgi tyz bedom. 150; Przepytyjem tyz piyknie ... 307; Nic tyz takiego ... 318;
- g) e + N → i + N: Wpuścić sie miendzy dwa **kamiynie**. 175; ... gałęzie z drogik **kamiyni**. 175;
- h) partykuła **nie** → **ni** w połączeniu z czasownikiem mieć lub móc: ... nijakiego posanowania lo święty osoby **ni mocie**. 41; ... cysorz tego odebrać **ni może**. 43; ... złości do tobie **ni mom**. 150; ... i juz go **ni mos**. 199; ... trowy **ni miały** nijakiy. 240;
- i) é pojawia się też w grupie $er \leq \acute{r}$: Stryk idzie zza **wirchu**. 7; Ino by we **wirchak** ... gazdował ... 28; Opatrzół sie **dopiro** kole domu 67; ... chłop **dopiro** po wojsku zdatny do gazdowania. 150; **Dopiyroz** mi wziemi łeb tłuc ... 199; ...kie mu wysło wceśni **umiyrać** ... 173; Dej mu syra ... 240.

W wyrazie cheba y → e: ... do nos **cheba** wojna nie przyńdzie ... 11; Bedzieme sie **cheba** skardzyć. 43; ... **cheba** co grzeci towarzisie prziniesom ze światu. 147; ... orobiel sie **cheba** u nos. 155; **Cheba** piyńć. 173.

Również typowym dla gwar zjawiskiem jest rozszerzenie artykulacji samogłosek wysokich i, y przed spółgłoskami półotwartymi: i, y + L, Ę → e + L, Ę, a oto przykłady z tekstu: ... jakasi bitka w górach **beła**. 11; **Narobieloby** sie maću ... 32; Nie **beł**. 36; **Teli** mi kościoł! 36; **Telo** bogactwa. 48; ... **telo** się Zakopane zaspomoze. 127; Cekos pewnie, coby ci wiater **skosiel** ? 114; ... i pozywoj, co ci Bóg **nagodził**. 175; Cobyk sie nie **napiel**. 193; i, y + M, N → e + M, N: ...a rozkami **przedniemi** oprom sie wysy na skole. 192; E, ta kiesi pourodzomy o **tem**. 213; Zgódź sie ś **niemi**. 352

W grupie - u rozpowszechniony jest w gwarach zanik u, co także ma miejsce w powieści J. Kurka: Is ty **gupioku!** 17; Nie **suchojcie** tego, co tam pisom na Sablika. 29; Chmury, coście na **suzbie** u króla niebieskiego som, ozleście sie. 92.

Samogłoski nosowe wymawiane są w gwarze podhalańskiej podobnie jak w języku ogólnopolskim asynchronicznie - przed spółgłoskami zwartymi dochodzi do wyodrębnienia nosowego elementu spółgłoskowego, przed szczelinowymi odnosimy wrażenie nosowości wokalicznej.

Artykulacja ustna nosówek bywa w tekście ścieśniona: **Pamiyntom**, jakzeby nie? 11; **Cheba piyńć**. To mu sie **piyńć** roków zwyrtło ... 173; Dej mu syra i **zyntyce** ... 240. W wygłosie rezonans nosowy wyodrębnia się w osobną spółgłoskę: **Tom wodom** omywo sie krowie cycki. 19; A ten wdziół **nowom białom** cuche, **madziarskom modom wyobszywanom** ... 57; ... saleje rybecka za **wodom**, dyć i jo **salejem** za **dziywcy nom młodom**. 34; Za **wodom**, za **wodom** kapustecke

sadzom ... 34 lub zanika: **Tutke** prziloży do ziemi ... 19; ... **śpilke** by znalaz. 19; ... wio do Śtatera na **gorzołke**. 57; Proście Boga o **łaske** ... 91.

Podobnie mogą się zachowywać nosówki w śródgłosie: Przepytyjem **piyknie**, ... grule. 11; Siyćko ci **bedzie** wycytane. 57; Kawołecek **miysa** abo **piykne** rozki fciolbyś mieć. 172; Kas ty sie **bedzies** łamuzgoł po skałak ... 365.

B. SPÓŁGŁOSKI

1. Mazurzenie

Cechą wspólną gwary Podhala i innych gwar dialektu małopolskiego jest mazurzenie,⁵ które polega na zlaniu się szeregu dźwiękowego spółgłosek z szeregiem zębowym, a więc na miejscu etymologicznie uzasadnionych głosek **sz, ż, cz** wymawiane są **s, z, c**.⁶

Górale w powieści Jalu Kurka mazurzą konsekwentnie. A oto niektóre przykłady: Góry **nase**, góry to **nase** kómory, bukowe **listECKI nase** **podusecki**. 33; **Toz** to dobro **rzec** ... 36; Zaś tego nie **musis** mówić, jako sie **pieses**, ba ino **ześ** **prziseł** do niego z Mikułasa, **mos** mu cosi **rzyc**. 52; Dej **Boze**, dej i tobie **tyz**. 114; Co se ty **uwazujes**, ze jo **puscem** z domu **dziywke** ... nie dostoleś ani **kawołecka** pola, ojca ni **mos** ... 150; Nie ten majster, co **zacnie**, ba ten, co **skońcy**. 150; Dy sie ta **moze** **jesce** **sproscem**. 159; **Dopiyroz** mi wzieni **łeb** **tluc** o **becki**, o **siynkwas**, o **zelazo**, **flaski** na mnie **łupali** i **haw** mi **cósi** ... **narusyli**. 159; **Kaz** **bedzies** **miyskoł?** ... **kosule** mu **stargało** **het**. 383.

Tylko w dwóch przypadkach uwidoczniły się odstępstwa od mazurzenia, a mianowicie: **Kończy** sie siano ... 18; Nieporada sie było **nobliżyć** **doń** ... 383.

Powstały one być może na skutek przeoczenia ze strony autora bądź też jako błędy druku.

2. Archaizm podhalański

Z cech charakterystycznych dla mowy góralskiej podkreślić należy obficie zaznaczony w dialogach tzw. archaizm podhalański.

Prasłowiańskie **i** zostało zachowane po spółgłoskach historycznie miękkich, w postaci czystej: ... sie nom we włosak **kurziło** 52; A kielo parobków **przisko** **haw** ... 57; Julka nie rób **krziwdy** ojcom. 153; Pod nogom użrys takom **skrzizal**, na nij ... **krzizyk**. 175; ... coby w karcemie **pozgrzypieć** kielo cas. 182; jego sie **trzim**. 200;

⁵F. Pluta, Gwara w utworach współczesnych pisarzy pochodzenia północnomalopolskiego, Wrocław 1971, s. 32.

⁶W. Taszycki, Kilka uwag o chronologii mazurzenia, „Poradnik Językowy” 1953, z. 5, s. 19-22. H. Koneczna, Co to jest mazurzenie, „Poradnik Językowy” 1953, nr 9, s. 1-17.

... drugiemu i **brzitwa** nie fce. 323 lub zmazurzonej: Do **siyckiego** trza sie bedzie prziznać coś ... za **ziycia** dokonół. 77; ... jacy niek wom **ziywot** wiecny zabešpiecy. 91; Tam jest, **ciysto** robota. 213; Sły **masiyny** wielgie ... 269; Po jednym **siydło** goli ... 323.

Zjawisko występowania i miejsce y szerzy się także w wyrazach zawierających etymologicznie s, z, c np.: Późni dziedzic **posiyło** te zajonce ... 212; ... jako hań pucujom **siynoska** kaprole. 311; **Dosiyć**, Bogu dzięka. 318.

Niestety, jeżeli chodzi o archaizm podhalański pojawiają się w tekście liczne niekonsekwencje np: Trzeba wom **opatrzyć** okna ... 10, Skole **przypasuje** sie do lica 234; ... jak mie nie chyci **krzypota**. 234; Našli go dzisiok z rania **niezywygo** ...234.

Błędy te stają się bardziej widoczne i rażące w przypadku wyrazów, ich form pochodnych lub przedrostków, które występują w tekście raz to w postaci zgodnej z wymową gwarową, a więc zachowując *i, raz to odstępując od tej zasady: ... cobyś po ziydosku **gwarził**. 52 ale ... **ugwarzyć** i poradzić. 323; Tam jest **ciysto** robota. 213 ale ... niek sie kónduś **przeczyści**. 68; ... coś hań na ziemi za **ziycia** dokonół. 77 ale Lo tobie wymowiom **zywobycie** ... 154; na mnie jak na psie **prziłotoł**. 159 ale ... **przydos** sie dóna. 165.

3. Spółgłoski tylnojęzykowe

W gwarach południowej Małopolski spotykamy się z pomieszaniem tylnojęzykowych spółgłosek zwartych ze szczelinowymi. Liczne przykłady znaleźć można w powieści J. Kurka.

Wybitnie podhalańską cechą gwarową jest przejście wygłosowego -ch → -k, co autor zaznacza w tekście bardzo konsekwentnie: **Niek** sie baby pchajom ... 21; ... **kiebyk** ik ta kany dopod ! 32; **Chodilek** w Zokopane. 36; ... **po siyckik** dziedzinak idzie hyr o tobie. 48; Na **kolanach** prośmy Boga ... 82; **Alek** wom doł siustu. 146, ... tak mie **strak** oblecioł i **pozdrowiołek** od razu. 159; Co mos łązić po **ludzkik** robotak ... 165; ... pozirojmy po **graniak** ... 172; Ratowoł w **górak** jakiegosi pana ... 385.

Jedynie w dwóch przypadkach zostało zachowane wygłosowe -ch, a mianowicie: ... jakosi bitka w **górach** beła. 11; ... **niech** się za mną chłopcy gonia. 82. Inną cechą góralskiej mowy jest przejście nagłosowego kt- → ft-, co również zaznaczono w tekście: ... woda, **ftorom** sie krzci dzieci. 19; Musioł go **ftosi** zdać, ino nie wiada **fto**. 29; Niegze go **fto** ukradnie. 140; ... **ponieftore** lezały se. 193; ... ale **ftoz** wiy, co bedzie teroz. 216.

Typowym dla Podhala jest ponadto zanik nagłosowego i śródgłosowego ch: ... to sie patrzy jacy **pocitutku** w krzokak cysorza okląć. 80; **Ciłoze**, **ciło** ... Klimek ... 150; Dochtór **Ałubiński** z Warszawy ... 180.

Oprócz wymienionych cech właściwych dla gawary góralskiej znaleźć można w „Księdze Tatr” przykłady na mieszanie **k: ch: f** spotykane na pozostałym obszarze Małopolski, a mianowicie przejście grupy **cht** → **kt** i **kt** → **cht**: Dom sie **zryktuje** ... 150; I tak mie **wyryktowała** za młodu. 154 ; **Dochtór** Ałubiński z Warsiawy **fce** **wos** **widzieć**. 180 ; przejście **ch-** → **k-**: Mamusia **kazali** **piyknie** **wos** **pytać** **krzesnoojce** ... 66; ... **jakoz** **się** **to** **dziecko** **trzymie** **do** **krztu**? 307; przejście **ch-** → **f-**: Nie **fcom** **mi** **się** **dawać** **z** **tom** **dziywcy** **nom** **schodzić**. 34; **Kiebyś** **fciol**. 168; ... **abo** **piykne** **rozki** **fciolbyś** **mieć** ? 172; przejście **chw-** → **f-**: **Ostońże** **jesce** **filusie** ... 153; przejście **chw-** → **kw-**: ... **na** **więksom** **ceść** **i** **kwale** **boskom** ... 41; przejście **-ch-** → **-k-**: **Kieby** **ino** **obeskło**. 18; **Na** **kolanak** **prośmy** **Boga** **wszekmogącego**. 92; **Kaz** **cie** **tak** **uślakcili** ... 158.

4. Inne spółgłoski

Podłoże gwarowe uwidoczniło się także w następujących zjawiskach:

- a) przejście **sz** → **ś**: ... **śpilke** **by** **znaloz**. 19; **Kiedy** **noreście**, **skapiejecie**? 144 ; ... **beła** **z** **niego** **noremno** **śtuka**. 175; **w** **jednej** **izbie** - **straśny** **puk** ... 175 ; **Našli** **go** ... 234 ; **Węgiersko** **ślachta** ... 317; ... **my** **śwarne** **chłopcy** ... 317,
- b) przejście **cz** → **ś**: **A** **baby** **ze** **śtyry** **się** **śmiescom** ... 36; **Śtyry** **dwaścica**. 197; **Śtyrej** **chłopcyska** **strzylajom** **do** **jednego** **copcyska**. 314;
- c) przejście **z** → **ś**. **Śmiełuj** **się** **nad** **nami** ... 58; ... **jacy** **niek** **nom** **ziywot** **wiecnny** **zabeśpiecy** **w** **niebie**. 92; **Zdarło** **ś** **niego** ... **serdok** **i** **buty**. 385;
- d) przejście **dz** → **z**: ... **i** **toz** **to** **tak** **zwónek** **z** **karku** **syjmować**. 141; **Zwónki** **majom** **tyz** **swoje** **prawo**. 144;
- e) przejście **z** → **dź**: ... **dźwiyrzynę** **chytać**. 43; **Dźwiyrzynę** **podchodzić** **godno** **rzec** ... 194; **Panbóg** **mi** **prędzy** **dźwiyrzynę** **nagodził** ... 243;
- f) przejście **ż** → **dz**: ... **bo** **nie** **pódziemy** **do** **Wiydnia** **się** **poskardzyć**. 37; **Bedzieme** **się** **cheba** **skardzyć**. 43;
- g) przejście **er r̥** → **erz**: ... **i** **w** **godzinie** **śmierzci** **nasyj**. 58; ... **rozkami** **się** **dropie** **po** **sierzci** ... 192 ; **Óna** **ta** **śmierzci** **musi** **być** **kasi** **nieobdalno**. 325;
- h) dawna grupa **sr** → ***śr**: **Gorki** **ze** **śrybła**. 175;
- i) brak nagłosowego **s-**: **Ziele** **ludziom** **przedaje** **na** **cary** ... 19; ... **cobyś** **się** **Bogu** **nie** **przeciwił**. 100; **Nie cudno** **hań** **muzyka** **na** **tym** **przęcie**. 182;
- j) brak nagłosowego **z-**: ... **ze** **przez** **pomsty** **ostanie**? 92; ... **co** **jom** **nońdzie** ... 97; **Ostończe** **jesce** **filusie** ... 153; **Ostaw** **konia**. 227; ... **jakoz** **go** **przez** **ratunku** **ostawić**? 365;
- k) brak nagłosowego **r-** w **roz-**: ... **dzieci** **ozprósone** **po** **diedzina**. 58; **Siyćkie** **moce** **piekła** **ozpętane**. 92; ... **niek** **paji** **nie** **ozdziro**. 105; ... **to** **się** **ozpląscy** **kula**. 109; **Lud** **się** **ozplenio** ... 249;
- l) przejście **dł** → **ł**: **Jegomoś** **poseł** ... 41 ; ... **a** **i** **na** **garło** **niepewne** **strzelenie** 109; **posedek** **na** **patyki**. 184; **Taki** **Obceroń** **seł** **se** **drógom** ... 199;

l) przejście **dl** → **l**: ... posanowania **lo** świenty osoby ni mocie. 41; **Lo** tobie wymowiom zywoybie. 154; Ej, to nie **lo** panów. 182;

m) przejście **śc** → **ś**: ... mo tyz jiyj **doś**. 19; ... **paś** po holok ... 43; Wyproście ... łaske i **lutoś** ! 91; **Jes** ci dom ... 165; ... a dokoła **celuś**. 383; Ale i oreł spod w **przepaś**. 383.

Skróceniu ulegają niektóre wyrazy, co jest zjawiskiem często spotykanym w polskich gwarach, a oto kilka przykładów:

trza ← **trzeba**: Do dworu **trza** iś ... 43; ... furmana nie **trza** beło. 66; **Trza** ci sie podniś z grzychu ... 96; **Trza** sie ... pobiyrac na hańten świat. 323;

wte ← **wtedy**: **Wte** mozes sie za babom oglondać. 150; ... ciemno gma stoi przed oczami, jako i **wte**. 323;

dzis ← **widzisz**: **Dzis** - trącano się ... 20; **Dzis** go ! 66;

wse ← **zawsze**: Óne ta **wse** ciekawe. 21; Óni **wse** stojom na posprzyc nom. 37; ... **wse** dostanies łopatom w rzyć. 201;

ćlek ← **człowiek**: Kas sie skryjes, **ćlece** ... 77; Nie tobie, **ćleku**, znać ... 91;

jes ← **jest**: Nolepse na cary **jes** ... 19 ; Bez co óna jego **jes** ? 43; Coz to **jes**? 314.

Spółgłoska **k** w przymiotniku wielki przechodzi w **g**: ... we **Wielgom** Sobote ... 19; Fajny kościół, **wielgi** ! 36; Na Bystrem dostanem **wielgom** budowe ... 309, zaś spółgłoska **g** w przymiotniku gruby przechodzi w **h**: Byli **hrubymi** gazdami. 12; ... nie wysokie, ba **hrube**. 234; ... Maćka z **Hrubego** ... 240.

II. MORFOLOGIA

Autor „Księgi Tatr” doskonale zna język Podhala, co uwidoczniło się nie tylko na płaszczyźnie fonologicznej, ale także w zakresie morfologii. W tekście znaleźć można liczne przykłady na udokumentowanie tego stwierdzenia. Przywołamy tu niektóre z nich, te najbardziej reprezentatywne dla omawianej gwary.

A. Fleksja imienna

a) zmiana rodzaju gramatycznego: Sól i **tabak** wolne będą. 38; ... **łeb** miół potarasonom. 40; ... dostarczył konia i **sań**. 72; Dostała ... **mórg** pola. 117; ... **łeb** ostała goło. 166;

b) rzeczowniki r. ż. należące do deklinacji samogłoskowej występują w postaci bezkońcówkowej; zjechołek na **ziem**. 109; Corno **ziem** cie przywali ... 128;

c) w M. Im. rzeczowników obcego pochodzenia końcówka -a zam. -y; **Grunta** zaczęły się podnosić w cenie. 220; Nazajutrz poczęto brać **fundamenta**. 221;

- d) pomieszczenie końcówek D. lp. - a) (-u: ... **śniyga a śniyga**; Znołek takiego **capu** ... 193; ... Ponbóg nagodził hrubego **capu**. 323; Trza sie wynosić prec ze **światu**. 325;
- e) D. lp. = C. lp: ... sto hromów **do tobie**. 48; Złości do **tobie** ni mom ... 150; **Lo tobie** wymowiom zywoybie. 154;
- f) w D. lp. po spółgłoskach miękkich i stwardniałych występuje końcówka -e: Pódzies ... gospodarzyć do **mamusie**. 118; ... zek sie urwoł spod **siubienice...** 308;
- g) szerszy zakres występowania końcówki -ów w D. lm: ... ani **kozów** ni mos, ani **polowaców**. 194;
- h) pomieszczenie końcówek C. 1 p. -u) (-owi: ... kaby co **księdzowi** ukraś. 37; Pon jes **chłopowi** jako pies. 278;
- i) zanik kategorii rodzaju w lm: **Chłopy** na panów sie **porwały**. 11; **Madziary Miemców** **potukły**. 11; ... to **juhasy liptowskie zle** som ... 29; Nom **ojce wykuły** perć na Luptów. 48.

2. Fleksja werbalna

- a) występowanie końcówki -me w 1 os. lm: ... **Bedzieme** sie cheba skardzyć. 43; **Ady pockome** . . . 102; **Domencylime** se godnie, zakiel **me** go naśli ... 383;
- b) końcówka -ek (-ech) w 1 os. sg. czasu przeszłego: **Zjechołek** na ziem . . . 109; **Znołek** takiego **capu** ... 193; **Byłek** u niego na holi. 240; ... **nidzek** wom nigdy nie doł ... 240; **Podłyk**. 324;
- c) w zakresie postaci tematów czasownikowych brak oboczności spowodowanych przegłosem: ... **podnieśla** sie niebozycka ... 153; **Bo bierom** ino takik, co nie pili ... 307;
- d) większa niż w języku ogólnopolskim ruchomość końcówek: **Dydzeście** wycerpoł bez mała gorniec gorzołki . . . 87; **Aleście** zaś cheba nie dali porwoza ... 87; **Przeciek** wom odkazowoł ... 91; **Alek** wom doł siustu. 146.

III. SŁOWOTWÓRSTWO

1. RZECZOWNIKI

Odnośnie do słowotwórstwa rzeczowników w gwarach warto zwrócić uwagę na kilka zagadnień. Jednym z nich jest występowanie w dialektach form o sufiksach odmiennych niż w języku literackim. Przywołajmy kilka przykładów z powieści Jalu Kurka. Wśród kategorii nazw czynności pojawiają się następujące formacje słowotwórcze: rabustwo (lit. rabunek): Jakiez tobie prawo do **rabustwa**?

57; bolenie (lit. ból): ... na **bolenie** głowy. 243; ucieknienie (lit. ucieczka): ... nie będziecie mieli przed nim nigdzie **ucieknięcia**. 92 ; polowaczka (lit. polowanie): Z flintom na **polowacke**. 28.

Nomina agentis reprezentuje formacja kupiciel (lit. kupiec): ... nowi **kupiciele** nastali. 76; nazwy nosicieli cech - znajomski (lit. znajomy): To mój **znajomski**. 32; nazwy cech abstrakcyjnych - chorość (lit. choroba): ... na **chorości** selinijakie. 242.

Częściej niż w języku literackim pojawia się formant **-ba**: Znowu przerwał **kośbę**. 114; Puściła się **lejba** ... 141; Im za **orzbę** okopywali grule małorolni. 150.

Typowym zjawiskiem gwarowym jest nacechowanie wypowiedzi bohaterów słownictwem emocjonalnym o zabarwieniu dodatnim lub ujemnym. Najczęściej występują w tekście zdrobnienia i spieszczenia, rzadziej określenia augmentatywne. A oto sufiksy tworzące formacje ekspresywne najliczniej udokumentowane w „Księdze Tatr”:

a) deminutiwa i hipokoristika:

masculina

-ek: ... **Samek** Gąsiennica przymawiał się... 12; ... **miesiące**k świyci ... 76; ... jaz sie Giewontek zawali. 84; ... kole **stawka**. 175; ... **Maciek** mu pado. 240;

-ik: ... co tam pisom na **Sabluka** ... 29; ... niespodziany **krzzyk** ... 175; ... przegryź **moskalika**. 212; ... owinion w niom **kolik** ... 230;

-eczek: ... bukowe **listecku** ... 33; abo ten **smyrecek**. 43; W moim **ogródecku** rośnie ino oset. 83; ... ani **kawołecka** pola. 150; **Kawołecek** miysa... 172;

-iczek: ... **chodnicek** zarośnie. 33; Ten **płomycek** sie kiwo ... 47; ... **Janicku**, sto hromów do tobie. 48; Mój **Ludwicek** sprzedaje ziele ... 243;

-aczek: ... owcorz **nieborocek** ... 33; Bez Niego zoden **chrobocek** nie zgynie ... 97; ... jakisi **chrobocek** jiyj hań wloz ... 192;

-aszek: ... w nocy **ptosek** śpiywoł. 33; ... pucujom **siynoska** kaprole. 311;

-uszek: **Staruszek** beł. 240.

feminina

-ka: Kaz ta idziecie **Zuzka**? 37; ... bo rozradził **Józce** od Tatara małżeństwo ... 864; **Karolka**, zawiudz o Józiu. 275;

-eczka: ... nase **podusecki**. 33; ... jakisi **rybecka** ... pływo. 34; ... tóruje **gwiozdecka** ... 34; ... **kapustecke** sadzom. 34; **Kacmarecko** nasa ... 48;

-iczka: ... jako dwom **jedlickom** ... 85; **Krowicke** mi wzieni ... 87; ... podniosła sie **niebozycka**. 153;

-uśi(a): Spodobała mi sie **gębusia** u tobie. 83; **Matusiu**, dobrze nom tu ... 85; Ostańże **filusie** ... 153; **Matuś** moja, **matuś** wyźryjcie na pole ... 314;

- cia: ... **Karolcia**, ma lat dziewięć, **Broncia** - cztery ... 309;
- oszka: Kończy się siano, **kumoska** ... 19;

Neutra

- ko: Ku słońku ! Mos wysokie **piórko** ... 84; Pokoże się ... **źródełko** ... 175;
- eczko: urwij mi **piórecko**, ... pośrodku **serdecko**. 33; **słonecko** błysło ... 192;

b) augmentativa:

- ina: Zdjęła z córki **koszulinę** ... 74; **Chudobina** markociła się ... 87; Wzionek mokrom **smacine** ... 230;
- isko: Bier se to **dziecysko** ... 105; ... drewno ma **siekierzysko**. 132; **Styrej chłopcyska** strzylają do jednego **copcyska**. 314.

W zakresie słowotwórstwa rzeczowników warto również zwrócić uwagę na nazwy pokrewieństw. Określenia córek mogą tworzyć formanty:

- anka: Bóg wysłuchał prośby Agnieszki **Marodulanki** ... 15; Najdalej ma Zośka **Bachledzianka**. 75; Ryńskiego mo oddać **Płazionka** Stefka ... 309;
- ówna: Żegnał Bachleda, siostry **Chycówny**. 58; ... kręciła się jak wrzeciono **Marysia Słodyczkówna**. 240;
- ulka: ... Józek ostro zdaje się uderzać do Agnieszki **Chyculki**. 74.

Nazwy żon urabiane są za pomocą sufiksów:

- owa: **Rajowa** umie niecić mały ogień ... 9; **Chramcowa** klęczała na podłodze ... 129; ... stanowił on wymysł Julki **Kowalowej**. 168 oraz właściwego gwarze podhalańskiej
- ula: Odbierz cebrzyk od **Sieckuli** ... 309.

2. PRZYMIOTNIKI

Pewne różnice między językiem literackim a gwarowym zachodzą także w użyciu przyrostków przymiotnikowych, a oto przykłady na poszczególne sufiksy:

- ny: Boccie na **dusne** zbawienie. 77; **niespodziany** krzyczyk ... 175; ino mo ocy **falesne**. 194; ... byli to bogaci, **honorni** gazdowie. 240;
- alny: ... Sablik odziewał **świętalaną** białą cuchę. 211; Na odwiedzinie u Doktora brał **świętalny** staroświecki opasek. ... 285;
- aty: ... bo my nie **winowaci** ... 91; Co óno **winowate**? 95; **Kufiaty** ... 152; ... takie kwiatecki, ... a **gaciate** ... 243;
- asty: Był też i trochę **przyglupiasty**. 170; ... był przecie **przyglupiasty**. 246.

3. PRZYŚLÓWKI

Pod względem stowotwórczym w kategorii przysłówków najciekawszym zjawiskiem, które pojawiło się w powieści Jalu Kurka, jest występowanie przyrostka **-k**. **Dzisiok** chłopca ni ma u mnie ... 168; **Naśli go dzisiok** z rania ... 234

4. CZASOWNIKI

„Księga Tatr” dostarcza także wiele materiału w zakresie gwarowych form czasownikowych, które mogą się różnić od języka literackiego:

- a) prefiksami: doponiewierać: ... bał taki **doponiyrany**, co strach. 153; nablżyć: ... lecz bał się **noblżyć** ... 107; nagodzić: ... jesce sie nom cōsi kasi **nagodzi** ... 32; nakonać: Duzo ś niom nie **nakónos**. 281; narabiać: **Narabiał** ze strzelbami ... 108; nazadziewać: ... kielo ik tam na siebie **nazodziwała**. 57; odkazać: ... niek po mnie **odkoze** ... 36; okląć: ... cysorza **okląć** cheba. 80; orobić się: ... **orobiel sie** cheba. 155; poklinać: ... bok ta **poklinoł** fest. 46; popodziać: ... ka sie nasi horni chłopcy **popodziejom?** 57; pospodawać: ... co ludzie **pospodawali**. 57; pospotłukiwać: ... łby sobie **pospotłukiwali** ! 269; przynapić: ... **przynapił się** tam setnie ... 216; rozradzić: ... bo **rozradził** Józce od Tatara małżeństwo. 64; sprzepatrzować: **Ón ta siyćko sprzepatrzowoł**. 52; upytać: ... może go jako **upytos** ... 96; wyobuć: ... jescek sie nie **wyobuł**. 243; wyżyczyć: ... cybyście nom nie **wyzycyli** soli ... 66; zaczuć: ... **zacujom** dym habrycny ... 118; zaodziać: Na to **zaodziana** brązowa cucha. 33; zaspomóc: ... telo sie **Zakopane zaspomoze**. 127;
- b) sufiksami: prawocić się: ... jest sie o co **prawocić** ... 43; zmarnić się: **Miały sie zmarnić**. 115; wyłomić się: ... bo sie zęby **wyłomiły**. 223;
- c) występowaniem form wielokrotnych w języku literackim nie spotkanych: bierować: ... do roboty gorsy nie **bierowała**. 166; chodzować: ... co po ludzki skodzie **chodzujom**. 57; godować: Jesce mi ociec **godował** ... 285;
- d) występowaniem form dokonanych od czasowników w języku ogólnopolskim niedokonanych: ubać się: ... moze sie **Ponbóg uboł**. 46.

IV. SKŁADNIA

Pod względem składniowym warto zwrócić uwagę na kilka zagadnień gwarowych pojawiających się w powieści, a mianowicie:

1. częstsze niż w polszczyźnie literackiej występowanie form bezosobowych: **Widzi sie**, ze dmuchnie mocno tyj nocy, Jegomoś. 10; **Óno** mu sie ta za cōsi **patrzyło**. 27; **Óno** by ta nie **wadziło** cie logom dobrze przyodziać ... 96; **Óno**

- ta coś **bedzie** z tego ... 102; **Óno** by ta **mogło** i dziś tak być, kiebyś fciół. 168; **Óno** ta lepi mieć kielo telo skoły. 318;
2. pomieszanie w zakresie użycia przyimków bez i przez: **Bez** co óna jego jes? 43; I jakoz to myślicie, ze to **przez** pomsty ostanie ? 92; ... postrzylajom **bez** dwa dni. . 212; ... jako ziarno **przez** dusy. 230; Osłabiło mie **przez** jedzenia ... 323; Przysiadła mie roz éma w kolybie **bez** dwa dni. 323; ... jakoz **przez** ratunku ostawić ? 365;
  3. występowanie imiesłowu przysłówkowego w funkcji okolicznika sposobu: Byłak, **niewycytający**, w kościele. 36; Usnom na wozie fajkę **kurzący**. 66; ... zapalił fajkę i **kurzący** myślał. 120; ... bawił dziecko **pasący**. 123; Jesce, jak ik wycęściowała, **konający** ... 154;
  4. bezprzyimkowy miejscownik: **Dóma** go nie uświadcy. 28; ... przydos sie **dóma**. 165; Biercie sie **dóma**. 325; Było tyz utropy doś, zacem sie go spuściło **dołu**. 383;
  5. pluralis meiestaticus jako forma grzecznościowa: Mamusia **kozali** piyknie wos pytać... 66; **zabijcie** mie, nie powiyim. 95; Gęśle **biercie**. 181; **Siednijcie**z panie. 276; **Przybliżcie** się, Sablik. 291; Matuś moja, matuś, **wyźryjcie** na pole ... 311;
  6. częstsze niż w języku literackim powtórzenia pewnych wyrazów czy zwrotów: Se mnie zdrowy **chłop**, aj **chłop**. 12; ... **biyda**, tyz **biyda**, powiyim wom. 18; Siymeście diasków **zjedli**, aj **zjedli** ... 240; **Óna ta śmierć** musi być kasi nieobdalno. 325;
  7. występowanie orzecznika w mianowniku: A pon Homulac nie jest **cysorz**. 43;
  8. związki frazeologiczne:
    - do cudu - 'jak cud': ... wysła staro i dwie młode, cisawiućkie, piykne **do cudu**. 192;
    - do imentu - 'zupełnie, całkiem': Doloło nos **do imentu**. 147;
    - do znaku - 'całkiem': zgłodniołek **do znaku**. 212;
    - na posprzyc - 'na przekór': Óni wse stojom **na posprzyc** nom. 37;
    - na sople - 'w szopie': E, dy by sie ino przespać **na sople** ... 165;
    - na wietku - 'zanikał (księżyc)': O północy, kiedy księżyc był **na wietku** ... 74;
    - na wybody - 'na wyścigi': Kieby óne wiedziały ..., toby sie ścigały ku tobie **na wybody**. 186;
    - po émoku - 'po ciemku': Jo śpiem **po émoku** ... 32.

V. SŁOWNICTWO

asenterunek 'branka do wojska': Ksiondz ci nie do ślubu przed **asenterunkiem**. 150;

- ba 'ale, lecz, tylko' Óno mu sie ta za cōsi patrzyło. **Ba**, ino za co ? 27;
- baca 'owczarz, przełożony nad juhasami': **Baca** wkroczył do szałasu, przeżegnał się, pozdrowił głośno pustkę ... 134;
- baczyć 'pamiętać, uważać': **Boccie** na dusne zbawienie. 77;
- bajtoć '= ba': **Bajtoć**. Ni mos juz teraz polowacki. 212;
- bandzioch 'brzuch': ... teraz przychodzis, kie ci **bandzioch** urósł ! 96;
- banioro 'głębokie miejsce w wodzie': Potem topielec wyskoczył z **baniora**... 210;
- baranica 'czapka barania': Wolno rozdiewał się z **baranicy**. 274;
- bęś '= bękart': ... Zośka Bachledzianka będzie miała **bęsia** ... 99;
- biegoniec 'staroświecki duży piec góralski': Córka Bachledów klęczała przy otworze pieca - **biegońca** ... 69;
- bitka 'bójka, bijatyka': Mówiom, ze jakosi **bitka** w górach była. 11;
- boboško 'strach na dzieci' **Boboško** w języku dziecięcym to złe, które straszy w ciemności. 238;
- boczkować 'tańczyć po góralsku, kołować (o kobiecie)': Obok niego, **boczkując**, kręciła się jak wrzeciono Marysia Słodyczkówna ... 241;
- brusek 'kamień do ostrzenia': Za pas zaczepił drewnianą kózkę, w której tkwił **brusek**. 254;
- bryja 'wrzątek zasypany mąką owsianą': Z owsa robi się placek, kluskę, zacierkę, **bryję** i żur. 13;
- budarz 'cieśla': Chłopiec potrafił ... ryzować gwiazdy ... jak to czynią **budarze**... 132;
- cap '= samiec sarna': Znołek takiego **capu**, stary był ... 193;
- capiorek 'młody samiec kozica': **Capiórki** sie gziły ... 193;
- ceber 'drewniane naczynie na wodę': Koło pieca - stągwie, **ceberki** ... 75;
- chraść 'drobna gałązka': ... zapaliła się sucha **chraść** ... 97;
- chrobaczek '= robaczek': Bez niego zoden **chrobocek** nie zginie ... 97;
- chudobny 'biedny, ubogi': ... **chudobne** gazdostwo; nie pytajcie o miłość. 117;
- chybać 'biec prędko': **Chyboj** se mnom. 172;
- chybić 'brakować': ... cybyście nom nie wyzycyli soli, bo nom **chybio**. 66;
- chytki 'szybki, chętny': Jo ta nie taki **chytki** do głupi roboty. 32;
- ciągiem 'wciąż': I bic ten będzie wos proł **ciągiem** ... 92;

- ciupaga 'siekiera, toporek': Zakołoc **ciupazkom** ... 175;
- ckliwo 'tęskno': Do niedźwiedzia **cliwo** chybić. 109;
- cnić się 'tęsknić': Bydłu w szopach **ćni się** ... 16;
- cucha 'gunia wełniana górali': Biała **cucha** spięta pod szyją mosiężną agrafką. 174;
- ćmok 'ciemność': Jo śpiem po **ćmoku** ... 32;
- despekt 'obraza': ... bo to Panu Bogu na **despekt**. 41;
- dosiela 'dotąd': ... nie trza chodzić milami, jako **dosiela** bywało. 36;
- drzewiej 'dawniej': ...Homolacz da drzewo rąbać... jak **drzewiej** bywało... 76;
- duchan 'tytoń': Stamtela nolepsy **duchan** ... 147;
- dudki 'pieniądze': **Dudki** - nieśmiertelne marzenie górali ! 32;
- dudławy 'spróchniały': ... jeśli dudniało przy uderzeniu, oznaczało, iż drzewo jest **dudławe** ... 145;
- dyć 'przecież': A **dyć** tamten pon, w pańskim odzieniu chodzi ! 40;
- dyl 'deska': Powąła z **dyli**, czyli cieńszych okrągłaków. 104;
- dziejzina 'wieś': po sićkik **dziejzinak** idzie hyr o tobie. 48;
- dziura 'więzienie': Musioł go ftosi zdać ... Posiedzi w **dziurze**. 29;
- fałacik 'kęs, kawałeczek': Jaki grzecny **fałacik** spyrki przydołby sie ... 66;
- filance 'urzędnicy podatkowi': Abo, zeby **filance** grzebały po kómorak. 43;
- furt 'ciągle': Kufiaty, **furt** sie ino śmieje. 152;
- gaciaty 'kudłaty': ... takie kwiatecki, siwe, lepkie a **gaciate** ... 242;
- gawra 'gniazdo niedźwiedzie': ... wykopały sobie **gawrę** pod wykrotem ... 86;
- gazda 'gospodarz': Wtedy już nie uprosi żadnego **gazdy** o konia ... 13;
- gazdować 'gospodarzyć': Ino by we wirchak a w lesie **gazdowoł** ... 28;
- gęśle 'skrzypce': Sablik złapał się za **gęśliki**, zaczął piskać. 34;
- gieleta 'skobek do mleka': Do **gielety** ... udoił mleka ze swojego statku ... 135;
- giełczeń 'szumieć, rozlegać się': Sły masiny wielgie, jaze **giełcało** ... 269;
- glewieć 'drętwieć': ... niektóre owce ... osowiałe, z nogami podkurczonymi pod brzuch, **glewieją**. 141;
- głuchań 'głuszczać': ... **głuchanie** piejom do dnia na hamisku ! 227;
- gma 'mgła': Tako mi teroz ciemno **gma** stoi przed oczami, jako i wte. 323;

gnatki 'krótkie saneczki do zwożenia całego drzewa': ... Ladował tramy na **gnatki** ... 13;

gorzałka 'wódka': Wyńdziecie stela, wio do Štatera na **gorzołke**. 56;

góral 'mieszkaniec gór': ... jo **górol**, zwyczajny chłopskiego jedzenia. 12;

grań 'ostra krawędź na wierzchu góry': Idźmy pomalućku, pozirojmy po **graniak** ... 172;

grule 'ziemniaki': Przepytyjem piyknie, Jegomoś, **grule**. 12;

gwarzyć 'mówić': Ino boc, cobyś po ziydosku **gwarził** ... 52;

hajduk 'policjant dworski': czekali już na niego trzej **hajducy** ... 30;

hala 'pastwisko w górach': Za Polski wolno Ci beło paś po **holok** ... 43;

halny 'wiatr': ... dochodził zdławiony szum ... szaleństwo **halnego**. 13;

handryczyć 'sprzeczać się': ... co sie bedem z głupiom babom **handrycył**. 314;

harnaś 'dowódca zbójów': Minął sie **harnaś**, ale dopiero teraz zaczął pobrzękiwać jego hyr. 174;

harny 'dumny': ... ka sie nasi **horni** chłopcy popodziejom? 48;

haw 'tu, tutaj': ... po drógak sie **haw** łamuzgoł ! 40;

hipkać 'skakać': ... telo miysa fajnego **hipkało** po lesie, co cud. 28;

holofić 'krzyżeć': **Holofił** bez całom dróge ... 40;

huściawa 'gęstwina': ... bok dzika ubieł w **huściawie** ... 242;

hycnać 'podskoczyć': Niech jeszcze **hycnie** pod strzelbą z pięć razy. 121;

hyr 'pogłoska': ... po siyćkik dziedzinak idzie **hyr** o tobie. 48;

ino 'tylko': ... **ino** nie wiada fto. 29;

jata 'obita deskami budka przystawiona do izby': ... przyniesie drzewa z **jaty**... 115;

jojceć 'jężeć': Nie markoć sie, nie **jojce** telo. 108;

juhas 'pasterz owiec': ... toz to **juhasy** liptowskie złe som na nos ... 29;

juhasić 'być juhasem': Którzy parobcy pójdą z nim **juhasić**. 75;

ka 'gdzie': **Ka** idzies ? 75;

kaczać się 'toczyć się': Jedna kozicka **kacała** sie po śniygu ... 183;

kanieka 'gdzieniegdzie': Lezały se nieprec od śniyga, co sie jesce **kanieka** trzimoł. 193;

kany 'gdzie': He, kiebyk ik ta **kany** dopod 52;

- kapślik 'kapiszon': nie znaleźli ani jednego **kapślika**, nie mówiąc już o strzelbach. 86;
- karkoszka 'smolne łuczywo': ... wyrabiano z nich najlepsze **karkoszki** do oświetlania izb ? 75;
- kasi '= ka': Hej, jesce sie nom cośi **kasi** nagodzi. 32;
- kielo 'ile': **Kielo** jagniąt a baranów ! 32;
- kiełzko 'ślisko': Biyda haw wyńś ... **Kiełzko**. 76;
- kiełznąć 'ślizgać się': ... jo bede po nik **kiełzoł** kiyrcami ... 215;
- kierdel 'stado owiec': ... i gnał je wraz z Klimkiem ku głównemu **kierdelowi**. 133;
- kierpce 'obuwie górali': ... skórzane **kierpce** osznurowane poza kostki ... 17;
- kidać 'rzucać': O tym samym myślała matka ... przy **kidaniu** gnoju ... 73;
- kijanka 'deszczułka do prania bielizny': rozciągała mokrą namydloną koszulę, tłucając ją **kijanią**. 165;
- kole 'koło': Opotrzoł sie dopiyro **kole** domu ... 66;
- koleba 'schronienie pod skałą': Przisiała mie roz éma w **koliybie** ... 323;
- końduś 'kawałeczek, troszkę': Dejze jiyj hań **kóńduś** tyj soli. 66;
- kopyrtnąć się 'przewrócić się': Taki Obyrcoń seł se drógom, **kopyrtnon** sie ... 199;
- kotlik 'garnek': Baca zlewa precedzone mleko czerpakiem ... **do kotlika** ... 135;
- kunierować 'łajać': ... został skarcony bez świadków, ale gazda swój honor ma, nie pozwoli sie **kónierować**. 66;
- kurniawa 'zamieć śniegowa': Cemuście obrazili Króla Niebieskiego, ze pusco grady i **kurniowe** ? 91;
- kuropatrz 'choroba oczu': ... od jego blasku jaskrawego ... dostaje się **kuropatrz**. 145;
- labiedzić 'narzekać': Jak wzieny nade mnom jojceć i **labiydzić**. 159;
- leśny 'leśniczy, gajowy': Naszedł go **leśny** ... 37;
- lutość 'litość': Wyproście nom u ojca łaske i **lutoś** ! 91;
- łacno 'łatwo': Ze jednak działo się coś ... , domysłili się **łacno** ... 63;
- łamuzgać się 'wałęsać się': ... po drógak sie haw **łamuzgoł** ! 40;
- markocić się 'smucić się': Chudobina **markociła sie** ... 87;
- matura 'natura': Ale bydło, mo chęć, **mature** na powietrzu. 19;

- mierendzać 'przeżuwać paszę': ... ponieftore leżały se, **mierendzały**. 193;
- moskal 'placek owsiany': Wziął do torby pół **moskala** ... 366;
- nabytnik '= bękart': Niek nom wstyd za kare: bęsia, najduka, **nobytnika**. 95;
- nalepa 'przypiecek': chłopci nie rozbierają się, leżą na **nalepie**. ... 8;
- namówiny 'następna po przepatrzowinach wizyta u panny': ... zagładnie tu za jakiś czas ..., aby odbyć **namówiny** ... 113;
- naprać 'nasypać': Ależ musiało **naprać** śniegu po kotłach ! 271;
- naremnicca 'nawałnica': Cemuście obrazili Króla Niebieskiego, ze pusco na nos wiatry i **noremnice** ... 91;
- niechać 'dać spokój': Pongraca **niechoj**. 32;
- nieobdalno 'niedaleko': Óna ta śmierć musi być kasi **nieobdalno**. 325;
- nieporada 'nie sposób': ... **nieporada** spać. 85;
- nieurada '= nieporada': Wypuściez troche puku z izby, bo **nieurada** wysiedzieć. 68;
- nocnik 'nocleg': Niek mi sie o **nocnik** nie turbujom. 263;
- noremny 'gwałtowny, uparty': beła ś niego **noremno** štuka. 173;
- nuk 'wnętrze': ... coś go zaczynało trawić w **nuku** ... 28;
- obalić 'przewrócić': Wysło prawo cysarskie: **obalić** pańszczyne ... 37;
- oblóczyć się 'ubrać się': **Obłócem** sie, jak sie patrzy. 326;
- obońka 'naczynie, w którym górale znoszą mleko z hal': ... odnośi, pieszo, wydojone mleko w **obońkach** do domu .. 110;
- obzierać 'ogłądać': ... mos sie nie **obziyrać**. 175;
- odhezdać 'zdjąć uprząż z konia': Odprzągł konia, **odhezdoł** ... 66;
- odkazać 'polecić': **Odkozali** po mnie, to sie głosem. 182;
- odpytać 'prosić o przebaczenie nałożu śmiertelnym': przychodzili ... pożegnać z umierającą i **odpytać** ... 129;
- odwieczarz 'wieczera': ... co bedom zarły na **odwiecyz** ... 227;
- paja 'pysk': Bier se to dziecysko, niek **paji** nie ozdziro. 105;
- perć 'ścieżka w górach': Nom ojce wykuły **perć** na Luptów. 48;
- piargi 'żwirowe wysypisko u stóp gór': ... ile razy zniosły go i zasowały **piargi** ! 172;
- pitwać 'rznąć tępym nożem': ... gdy **pitwał** zabitego niedźwiedzia ... 124;

- płaz 'grube drzewo przerzniete na pół': ... ani chwilę ciesiółki przy **płazach** przyszłej budowy. 13;
- płony 'lichy': Wieś była uboga, góralska, **płona**. 12;
- poboškać 'pocałować': **Poboškojcie** Jegomościa ! 68;
- polepa 'gliną lepiona posadzka z desek nad powalą': Na powale od strony strychu ułożono glinianą **polepę** dla izolacji ... 104;
- pono 'podobno': **pono** na Ustupie mlyko sie popsulo ? 19;
- poradzić 'zdołać, podołać': Jo nie **poradzem**, bok stary. 29;
- portka 'nogawica': ... pies go wartko za **portke** łapi ... 240;
- prasnać 'upaść, rzucić nagle': wzięła ze stołu jakieś szmaty, **prasnęła** nimi pod łóżko. 67;
- precz 'daleko': Włóki zaś rozwoził **prec** w tył ... 145;
- przeonaczyć 'zmienić': ... to i skoły go nie **przeónacom**. 318;
- przepatrzowiny 'pierwsze odwiedziny u panny': Przišli haw na **przepatrzowiny**... 57;
- przespanica 'matka nieślubnego dziecka': Ta **przespanica** ! 96;
- przykopa 'rów': Folsz był ... pędzony wodą z **przykopy** ... 37;
- przynapić się 'upić się': ... **przynapił** się setnie ... 315;
- puciera 'naczynie z nogami, w którym się kłaga ser': Baca zlewa precedzone mleko czerpakiem z **puciery** do kotlika ... 135;
- puk 'smród': Wypuściez troche **puku** z izby ... 68;
- putnia 'naczynie z jednym uchem do wody': Koło pieca - stągwie... **putnie**. 75;
- rąbanica 'siekiara': Chodził na niedźwiedzie z flintą i **rąbanicą** w garści ... 31;
- rąbanisko 'wyrąbany las': Ej, bójcie sie, chłopcy, w **rąbanisku** węża ... 83;
- redyk 'przechodzenie stad owiec z domu na halę i z powrotem': Po **redyku** otrzymywał ... daninę obowiązkową sera. 225;
- regiel 'wzgórza i góry pokryte lasem': Od pasa leśnych **regli** ... dochodził zdławiony szum ... 13;
- siekawica 'nawałnica': ... w południe zacinąła mokra **siekawica** ... 90;
- sietniak 'cherlak': Mały, chuderlawy, brzydki, z wielkim łbem, **sietniak**. 245;
- skapieć 'zniszczyć, umrzeć': Kiedy noreście **skapiejecie** ? 144;
- skopiec 'naczynie drewniane do mleka': .. aby bydlę stało spokojnie i nie wsadziło ogona do **skopca** ... 110;

- skrudlić 'bronować': ... do orania, do **skrudlenia**, do żniw ... 38;
- skrzyzał 'płytką kamienną': Pod nogom użrys takom **skrzyzał** ... 175;
- smąd 'smęć, czad': ... haw sie **smądu** ino nazres. 213;
- smrek 'świerk': ... wyniózek sie chytko na **smreka**. 109;
- spozierać 'spoglądać': **Spozierała** bezmyślnie na Giewont ... 238;
- sprościć 'poprawić': Dy sie ta moze jescie **sproscem**. 159;
- sprzężaj 'konie': Las zimą zatrudnia dużo ludzi i **sprzężaju** ... 72;
- spyrka 'słonina': Jaki grzeczny fałacik **spyrki** przydałoby sie ... 66;
- stamtela 'stamtąd': **Stamtela** momy nolepsy duchan ... 147;
- statek 'bydło': ... ni ma zarcia lo **statku**. 18;
- stągiew 'naczynie drewniane do wody': Koło pieca - **stągwie** ... 75;
- stela 'stąd': Wyńdziecie **stela** ... 56;
- stok 'zbcze góry': ... trawki puściły się po **stokach**. 15;
- strof 'kara pieniężna': Ale **strof** musis płacić ! 28;
- stryk 'stryj': Dy tym, Kackowym **stryku**, co zabił Nowiesia. 234;
- stustela 'stąd': Coby ino iś het **stustela**. 151;
- styrmać 'piąć się po stromiźnie': Jo sie zacne wysy **styrmać** ... 109;
- szarwark 'darma fizyczna praca': Każą nam ... poprawiać za darmo w **szarwarku**. 76;
- szlakować 'tropić': ... takiego **ślakować** i tutaj do urzędu dostawić. 29;
- szuchaj, a: szuchaj, a: siuhaj 'parobek, żwawy chłopiec': Szumnych **siuhajów** od razu wpisano na listę ... 162;
- szumny 'piękny, głośny': ... dwóch **szumnych** gazdów ... 145;
- szupas 'odstawić kogo przymusowo': stąd **szupasem** odprowadzony będzie do Nowego Sącza. 126;
- śleboda 'swoboda': ... coby zaś nom odbiyroł **ślebody**. 43;
- śwarny 'ładny': ... przidom **śwarni** chłopcy, bedom tańczyć do dnia. 48;
- tęgo '= bardzo': ... izba ogrzała się **tęgo**. 74;
- torować 'iść za śladem': ... **tóruje** gwiozdecka po niebie ... 34;
- tram 'belka w pułapie': ... ładował **tramy** na gnatki ... 13;
- truchła 'trumna': ... o niewiela byście mi hnet nad **truchłą** morawskom nute przigráli. 308;

- turbować się 'frasować się': Niek mi sie o nocnik nie **turbujom**. 263;
- turnia 'skała naga i stroma': Lepszy wróbel na dachu niż orzeł na **turni**. 72;
- tutka 'trąbka': **Tutke** przילוży do ziemi, ze niby coś skubie ...19;
- ugwarzać 'gwarzyć, mówić': ... kie my sobie **ugwarzyli** ... 115;
- upłaz 'równina między skałami': ... na **upłazach** zazieleniła sie trawa ... 15;
- upytać 'uprosić': ... moze Go jako **upytos** ... 96;
- uszlachcić 'powalać sobie ubranie': Kaz cie tak **uślalcili** ... 158;
- utropa 'utrapienie': **Utropa** cie ino ceko przy starym, a nie radoś. 65;
- wanta 'wielki gład': ... śmignęły po tej samej **wancie** trzy dalsze kozy. 121;
- warmuz 'jarmuz': W maju zbierał Klimek ziele na **warmuz**. 124;
- wartko 'prędko': **Wartko** wirują w **rękach** kobiet wrzeciona. 75;
- warzyć 'gotować': Przed dwoma godzinami **uwarzono** strawę ... 74;
- watra 'ognisko': Spał z towarzyszami na polowaniu przy **watrze**. 36;
- wej 'oto': Tak sie **wej** robić nie godzi ... 41;
- wereda 'brzydota': Wytrzymała mnie, **wereda**, długo ... 109;
- wiekować 'istnieć, żyć': ... nie bees hawoj **wiekowoł**. 322;
- wszelinijaki 'wszelaki': ... ze vos korze **wselinijakimi** dopustami. 91;
- wykrot 'drzewo wywrócone z korzeniami': ... wykopały sobie gawrę pod **wykrotem** ... 86;
- wyspoty 'żarty': Nie z **wyspotów** tak mówili ... 12;
- wzuc 'założyć buty': Miał kierpce **wzute** na grubą onucę ... 33;
- zacierka 'potrawa z mąki': Z owsa robi się placek ... **zacierkę** ... 13;
- zafasować 'dostać': Przecie **zafasowoł** dziesięć roków. 173;
- zakiel 'zanim': ... jesce sie nom cosi kasi nagodzi, **zakiel** nie pomremy. 32;
- zaodziać 'okryć się, włożyć': Na to **zaodziana** brązowa cucha. 33;
- zapodziać się 'zginąć': ... gdyby **zapodział się** gdzieś w świecie ... 159;
- zasuc 'zasypiać': ... świat **zasuło** godnie ... 28;
- zawdy 'zawsze': ... cobyś ocy **zawdy** na ten krziz obracoł ... 277;
- zawdziewać, 'zakładać': **zawdziewał** worek jak kaptur. 238;
- zawiadywać 'pilnować': ... paść bydło pod chałupą i **zawiadywać** o dziecku w izbie. 123;
- zawrzec 'zamknąć': skrzizal za sobom **zawres** ... 175;

zbyrczeć 'brzęczeć': Idom owce ... do domu **zbyrcęcy**. 33;

zemsznać się 'zsunąć się': ... **zemsznał** się z grani w dolinę Kasprową ... 123;

zdać 'wydać': Musiał go ftoś **zdać** ... 29;

zdrówkować 'pozdrawiać': kiedy jo do tobie nie pijem, ty do mnie nie **zdrówkoj**. 79;

zwyrtnąć 'obrócić się szybko w kółko': ... to mu sie te piyńc roków **zwyrtło**, biydokowi ... 173.

Przedstawione tu słownictwo gwarowe to tylko część tego, co można znaleźć w powieści. Pominięte zostały te określenia, które autor objaśnia sam. Niemniej jednak pojawiają się w tekście nazwy odnoszące się do różnych dziedzin życia górali, co świadczy nie tylko o znajomości języka Podhalan, ale i ich codziennego bytowania, ich kultury.

Taką opowieść o Tatrach i ich mieszkańcach mógł napisać tylko ktoś, kto dobrze zna i kocha góry.

Jeszcze raz oddajmy głos pisarzowi: „Górale z ubiegłych wieków doczekali się swojego Tetmajera, lecz ludzie żywi z epoki odkrycia Zakopanego minęli się, nie utrwaleni w literaturze, minęli się jak sława górskich stawów, po których ongiś pływały złote kaczki”.⁷

Violetta Jaros

Highlanders' dialect in Jalu Kurek's novel „Księga Tatr”

Summary

The treatise deals with Podhale dialect introduced by Jalu Kurek into his novel „Księga Tatr” (The Tatra Mountains Book). Kurek makes a wide use of dialect stylization which he uses not only in dialogues, but in the narrative as well. Kureks know the language spoken by the highlanders very well, which shows not only in richly used phraseology and vocabulary, but also in syntactic constructions, inflected and word formative forms as well as in phonology. There are all characteristic features of Podhale dialect to be found in the book.

The most representative ones are analysed and illustrated with quotations from the novel.

⁷J. Kurek, op. cit., s. 386.